

G‘O‘ZADA O‘RGIMCHAKKANANING TARQALISHI, ZARARI VA UNGA QARSHI KURASH CHORALARI

Qo‘chqorov Astonaqul Musurmonqulovich

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti kafedra mudiri

Jo‘raev Nurboy Usmon o‘gli

II-bosqich magistranti

E-mail: aquchqorov1962@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Surxondaryo viloyati sharoitida g‘o‘zada o‘rgimchakkananing tarqalishi, keltiradigan zarari va unga qarshi agrotexnik, biologik va kimyoviy kurash choralari haqidagi kuzatishlarning ma‘lumotlari aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: *G‘o‘za, zararkunanda, o‘rgimchakkana, kuzatishlar, tarqalishi, zarari, hosil, agrotexnik, biologik, kimyoviy, qarshi kurash choralari va x.k.*

Head of the department: **Kuchkorov Astonakul Musurmankulovich**

Master of 2 course: **Juraev Nurboy Usman ugli**

ABSTRACT

In this article, the observations about the spread of the spider mite in cotton in the conditions of Surkhandarya region, the damage it causes and the agro technical, biological and chemical control measures against it are reflected.

Key words: *Cotton, pest, spider mite, observations, spread, damage, harvest, agrotechnical, biological, chemical, countermeasures, etc.*

KIRISH. Ma'lumki, bugungi kunda qishloq xo'jalik ekinlaridan mo'l va sifatli hosil olishda zararli organizmlarga qarshi kurashish asosiy omillardan biridir. BMT huzuridagi FAO tashkiloti bergan ma'lumotlarga qaraganda har yili turli zararkunandalar, kasalliklar va begona o'tlardan qishloq xo'jaligi va oziq -ovqat mahsulotlarining 30-35 % qismi yo'qotilmoqda {1}.

Pespublikamizning janubiy Surxondaryo viloyatining iqlimi keskin o'zgaruvchan (kontinental) bo'ib boshqa viloyatlardan havo harorati, tuproq- iqlim sharoiti bilan ancha farq qiladi. Bundan tashqari, aksariyat hollarda qishi iliq bo'lishi tufayli zararli organizmlar ham deyarli talofatsiz qishlab chiqadi va bahorning 10-15 kun erta kelishi hisobiga o'simliklar barvaqt uyg'onishi barobarida zararkunandalar ham shunga mos darajada paydo bo'la boshlaydi.

So'nggi yillarda butun yer yuzida iqlimning global o'zgarishi ta'sirida mintaqamizda ham ekologik o'zgarishlar ro'y bermoqda, chunonchi Surxondaryo viloyatida havoning tez-tez quruq va chang-to'zonli bo'lishi kuzatilmoqda. Bunday salbiy ekologik holatlar ayrim zararkunandalar, xususan o'rgimchakkanalar rivojlanishi va tarqalishi uchun juda qulay ekanligini nazarda tutish kerak.

Respublikamizda g'o'za muhim strategik ekin bo'lib milly iqtisodiyotimizning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Mamlakatimiz bo'yicha har yili 1 mln.dan oshiq maydonga g'o'za ekilib 3 mln. tonnadan ko'proq paxta hosili olinadi. Mana shunday yuksak marraga erishish uchun g'o'zaning ashaddiy xavfli zararkunandasi – o'rgimchakkanani o'rganish va unga qarshi kurashish doimo dolzarb bo'lib qolaveradi.

KUZATISHLARNING MATERIALLARI VA USLUBLARI

Kuzatishlar Surxondaryo viloyati Muzrobod tumani "Navbahor" hududiga qarashli "Normo'minov Muhammad" fermer xo'jaligining 23-gektarli "Buxoro – 102" navi ekilgan dalasida o'kazildi. Kuzatishlar asosan Sh.T. Xo'jaev va boshqalar (2004) hammuallifligidagi "Insektitsid, akaritsid, biologik faol moddalar va fungitsidlarni sinash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalari"ga (II-nchi nashr) binoan olib borildi {2}.

NATIJALAR

G'ozaning ashaddiy so'ruvchi zararkunandalaridan biri sanalgan o'simlikxo'r kanalar turiga kiradigan oddiy org'imchakkana (*Tetranychus urticae* Koch.) umurtqasiz hayvonlarning bo'gimoyoqlilar (Arthropoda) tipi, o'rgimchaksimonlar (Arachnida) sinfi, kanalar (Acari) turkumi, 8-oyoqlilar (Tetranychosida) oilasiga mansub bo'lib Surxon vohasi go'za dalalarida keng tarqalib katta iqtisodiy zarar yetkazish ehtimoli yuqoridir {1;3}.

O'rgimchakkana mayda, tanasi 0,3-0,5 mm bo'lib ovalsimon ko'rinishga ega, lichinkasining 3 juft, imagosining 4 juft oyoqlari bor. Bahor va yoz oylarida ko'kish-sariq, qishda esa to'q sariq-qizil rangda bo'ladi. O'rgimchakkana mart-aprelda 25-30 kunda, may oyida 15-20 kunda, yoz oylarida 7-12 kunda rivojlanadi. Havo haroratining yuqori darajada bo'lishiga bo'g'liq holda bir yilda 12-30 tagacha avlod beradi, yozda 8-12 ta avlod berdi. Urg'ochi o'rgimchakkana tuxum, qurt, pronumfa, deytomimfa, imagolik davrlarini o'taydi. Tuxumi sharsimon oval shaklda bo'ladi, urg'ochi o'rgimchakkana g'ozaga barglarida 35-40 kun yashaydi, 100-160 dona tuxum qo'yadi. G'ozaning ingichka tolali navida 10-15 kun yashaydi va 40-50 donagacha tuxum qo'yadi. O'rgimchakkaning vohamizda rivojlanishi uchun kunlik haroratning o'rtacha 22-28° va undan ham yuqori, nisbiy namlikning esa 45-55 % bo'lishi qulay sharoit bo'lib hisoblanadi. Agarda tizimli qarshi kurash choralari tashkillashtirilmasa o'rgimchakkana g'ozaga hosilining 45-50 % gachasini nobud bol'ishiga olib keladi. O'zbekiston o'simliklarni himoya qilish ilmiy-tadqiqot instituti mutaxassis olimlari Sh.T.Xo'jaev va A.A.Hakimovlar (2004) tomonidan g'ozada o'rgimchakkananing iqtisodiy zarar yetkazish darajasini belgilaydigan miqdor mezonini 3 xil o'sish va rivojlanish davrlari bo'yicha ilmiy va amaliy jihatdan asoslab ko'rsatib berilgan {2}:

1. Nihol davrida zararlanish darajasi o'rtacha 5-7 %,
2. Shonalash davrida -10 %,
3. Hosil olish davrida esa 20-25 %.

MUXOKAMA

Agarda g'ozada o'rgimchakkananing tarqalishi va zarar berishi shu 3 xil davrda yuqoridagi darajada aniqlansa g'ozaga hosili uchun xavfli bo'lib zudlik bilan kimyoviy kurash choralari o'tkazilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shuning uchun ham paxtachilikda bu zararkunandaga qarshi o'z vaqtida kurashish, uning zararini oldini olish o'ta dolzarb ekanligini e'tiborga olib ilmiy va amaliy asoslangan uygunlashgan kurash tizimini qo'llash kutilgan ijobiy natijalarga olib keladi. Kuzatishlarimizda aynan shu bayon etilgan masalalar qamrab olingan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bu zararkunanda g'ozaga bargining orqa qismiga joylashib olib sanjib so'rib zararlaydi, qattiq zarargangan barglar esa to'kilib ketadi. O'rgimchakkaning g'ozaga kuchli darajada zarar yetkazish davri may -iyun oylariga to'g'ri keladi. Urg'ochi o'rgimchakkanalar o'simlik qoldiqlari ostida, yo'l va ariq chetlarida, daraxt po'stloqlarida, tuproqda va g'ozaga dalalarida yakka yoki guruh bo'lib qo'shiladi. Sh. Xo'jayev ma'lumotiga ko'ra -22° sovuqda ham qishlovdan omon chiqadi, ular faqat havo harorati -29° bo'lganda butkul nobud bo'ladi.

Qarshi kurash choralari

1. Agrotexnik kurash choralari - g'ozaga qator oralariga o'z vaqtida ishlov berish, begona o'tlarni yo'qotish, barg orqali suspenziya usulida o'ziqlantirish, dala chetlariga changni bostirish maqsadida tez-tez tiniq va toza suv sepib turish

2. Biologik kurash choralari - oltinko'z entomofagini 3-4 kunlik tuxumlaridan o'rgimchakkanaga qarshi 1:10, 1:20 nisbatda 10 kun oralatib 2 marta 500-1000 donadan chiqarish.

3. Kimyoviy kurash choralari - oltingugurt kukunidan gektariga 20-30 kg sarf meyo'rida changlatish, oltingugurtning 0.5-1 gradusli oxakli qaynatmasidan har gektariga 300 litr purkash, dala chetlari va o'rtalarida oltingugurt to'dalarini qo'yish, kimyoviy maxsus akaritsid preparatlaridan - g'ozaning o'sish va rivojlanish davrida

g'ozaga bargi o'rgimchakkana bilan 10-25 % qoplanganida gektariga ta'sir etuvchi moddasi propargit asosli Omayt, 57 % li k.e – 1,5 litr³, gekzitiaksos asosli Nissoran, 10% li n.kuk. – 0,1 kg va abamektin asosli Vertimek, 1,8 % li em.k. – 0,3 - 0,4 litr hisobida qo'llash yuqori samara beradi.

4.G'ozada o'rgimchakkaning ko'payishi, tarqalishi va zararini monitoring o'tkazish asosida bashorat qilib, qarshi kurash usullarini rejalashtirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Pospelov S.M. va boshqalar. O'simliklarni himoya qilish. –Toshkent. – “O'qituvchi”. -1978. -22-23, 200-202 betlar.

2.Xojaev Sh.T. va boshqalar. Insektitsid, akaritsid, biologik faol moddalar va fungitsidlarni sinash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalari” (II-nchi nashr). –Toshkent.- “Ko'hi-Nur” MCHJ bosmaxonasi. -2004. -8-9, 20-21 betlar.

3.Xojaev Sh.T. va boshqalar. O'simlikxo'r kanalarga qarshi “Omayt” akaritsidini samarali ishlatish bo'yicha amaliy qo'llanma. –Toshkent. –“O'HQITI”. - 2005. – 17 bet.